

Maja Sunčič

PLUTARHOVA MORALIA ALI ETIČNI SPISI

Plutarh (pribl. 45–125 n. št.) je bil grški zgodovinar in polihistor iz Hajroneje v grški pokrajini Bojotija. Veliko je potoval po rimskem imperiju, kasneje je celo poučeval v Rimu, kjer je spoznal mnoge vplivne ljudi. Ko se je vrnil v Hajronejo, je bil iniciiran v misterije grškega boga Apolona, kjer je bil zadolžen za interpretacijo prerokb v delfskem preročišču. Poleg tega je bil Plutarh tudi magistrat v Hajroneji ter predstavnik v različnih misijah v tujino. Kasneje ga je cesar Trajan postavil za prokuratorja Ahaje, kar mu je dovoljevalo nositi obleko in insignije konzula.

Slovenski javnosti so bili doslej predstavljeni vzporedni življenjepisi slavnih Grkov in Rimljanov,¹ ki so najbolj priljubljeni, imeli pa so velik vpliv na francosko in angleško književnost, predvsem na Shakespearja. Ostala Plutarhova dela so zbrana pod naslovom *Moralia, Etični spisi*. Gre za približno 60 spisov visoke literarne vrednosti, kjer razpravlja o filozofskih in etičnih vprašanjih, religiji in vsakdanjem življenju. *Moralia* v slovenščino še ni bila prevedena, zato želimo z izborom spisov predstaviti pomembne vidike Plutarhovega dela, ki so zanimivi tudi za sodobnega bralca.

V spisu *De invidia et odio*, O zavisti in sovraštvu (*Moralia* 536C), Plutarh predstavi značilnosti zavisti in sovraštva, ki ju po njegovem mnenju mnogi zamenjujejo. Zavist in sovraštvo sta si podobna, vendar se kljub temu razlikujeta, tako kot se laskač razlikuje od prijatelja (51d), zato se Plutarh v spisu posveti predstavitvi razlik med zavistjo in sovraštvom. Razprava je razdeljena na dva dela: v prvem (1. poglavje) Plutarh predstavi podobnosti med zavistjo in sovraštvom, v drugem delu (2.–8. poglavje) pa razlike. Zavist uvršča med nezaželene strasti, saj tudi v *De vitioso pudore* (529b) razpravlja, kako jo filozof odstrani iz mladeničeve duše. V svojih izpeljavah se skoraj povsem strinja z Aristotelom in ga v določenih izpeljavah povzema. V *Retoriki* Aristotel pravi, da se moramo po razpravi o prijateljstvu posvetiti še študiju sovražnosti in sovraštva na podlagi nasprotij. Mnoge izhodiščne točke v Plutarhovi razpravi izhajajo iz Aristotelove razprave o prijateljstvu v *Retoriki*, ii. 4. 1–29 (1380b 34–1381b 37), in v 8. in 9. knjigi *Nikomahove etike*.

Spis je pomemben z vidika zgodovine čustev, saj v sodobnosti za razliko od antike zamenjujemo ljubosumje in zavist, medtem ko Grki niso poznali besede za ljubosumje.

¹ *Življenja velikih Grkov*, 1959; *Življenja velikih Rimljanov*, 1956, prevedel Anton Sovrè, prenovljeni prevod Kajtan Gantar, 2003, 2000; nov prevod vzporednih življenjepisov, *Vzporedni življenjepisi I*, 2004 (v tisku), prevedel Matej Hriberšek.

Helmut Schoeck,² avtor ene redkih obsežnih študij o zavisti skozi čas in v različnih kulturah, se sprašuje, zakaj so po drugi svetovni vojni redke razprave o zavisti. Zato je konferenca o zavisti, sovraštvu in ljubosumju v antiki marca 2001 v Edinburgu odprla stara, vendar danes žal skoraj pozabljena vprašanja o negativnih čustvih in njihovem družbenem kontekstu. Objava prispevkov s plemične konference je pokazala, da obstajajo različne in nasprotujoče si definicije zavisti, sovraštva in ljubosumja v antiki,³ kar zahteva temeljito in ponovno branje antičnih besedil ter raziskovanje teh čustev v njihovem kulturnem kontekstu.

Zavist sta kot negativno čustvo opredelila že Homer in Heziod,⁴ filozofi⁵ različnih šol pa so razpravljali o pogubnih posledicah zavisti. Ovid pa v *Metamorfozah* zavist opiše zelo plastično:

»Smeh ji je tuj, le pogled na trpljenje ji lahko ga izvabi,
spanca sladkosti nikoli ne okusi, od samih skrbi je
venomer budna in grize se, ni ji povšeči, ko gleda
srečo in radost ljudi; in gloda jih, hkrati pa sebe –
sama je sebi mučitelj.«⁶

Pod vplivom krščanstva se podoba zavisti spremeni, saj krščanstvo za razliko od nekaterih arhaičnih religij, tudi antične grške, ne pozna božje zavisti, medtem ko so Grki razlikovali med zavistjo bogov⁷ in človeško zavistjo.⁸ Krščanstvo zavist opredeli kot izredno nevarno, saj jo uvrsti med sedem smrtnih grehov. Chaucer v *Canterburyjskih zgodbah* v »Pridigarjevi zgodbi« zavist označi kot najhujši greh, ki obstaja: »Gotovo je zavist najhujši greh, kar jih je: vsi drugi so le grehi proti posamezni vrlini, zavist pa je proti vsem vrlinam in proti vsemu dobremu.«

² Schoeck, 1966, *Der Neid*, francoski prevod *L'envie, Une histoire du mal*, Paris, 1995, 18, 498 op. 9. Pregled slovenske bibliografske baze COBISS nas prepriča, da je spisov, ki bodisi v naslovu ali kot geslo vsebujejo besedo »zavist«, zelo malo v primerjavi z besedo »ljubezen«, pri kateri iskalnik sporoči, da je število zadetkov večje od omejitve 2000.

³ Konstan, Rutter, ur., 2003, *Envy, Spite & Jealousy: The Rivalrous Emotions in Ancient Greece*, Edinburg.

⁴ Homer, *Odiseja*, 5.118: »Bome, trdi ste bogovi, zavidni kot nikdo na svetu, ...« (prev. A. Sovrè). Heziod, *Dela in dnevi*, 195–196: »Bednim ljudem bo povsod prepirljiva zavist za petami, / z zlobnim pogledom in s srcem, ki uživa ob bližnjega škodi.« (prev. K. Gantar)

⁵ Na primer Aristotel, *Nikomahova etika*, 1105b 22, 1107a 11, 1108b 1–6, 1115a 23; *Evdemova etika*, 1221a, 1233b, 1234a; *Retorika*, 1372b, 1386b, 1387b, 1388a, 1418b; Platon, *Zakoni*, 844c, 869c, 870c, 955e; *Država*, 500b, 586c, *Fajdros*, 247a.

⁶ Ovid, *Metamorfoze*, II 778–782. (prev. K. Gantar)

⁷ Evripid, *Alkestida*, 1135, Herakles želi Admetu, da njegova sreča ne bi vzbudila zavisti bogov: »Naj ti ne zavidajo bogovi!« (prev. A. Sovrè). O zavisti bogov tudi Ajshil, *Peržani*, 362, Herodot, I.32.4, III.40.1, VII.46, 236.1, VIII.109.3, Pindar, *Pitijska*, 8, 70, *Istmijaska*, 7, 39.

⁸ Aristotel, *Metafizika* 982b 28ss; Demokrit 68VS, B88; 68 VS, B245; Evripid, *Frag.* 403; Pindar, *Pitijska* 1, 84; 2, 89; 11, 29; Sofokles, *Ajant* 154; Ksenofont, *Spomini na Sokrata* 3.9.8. Študija o zavisti

Pomen zavisti in razliko med zavistjo in ljubosumjem je v 20. stoletju definirala psihoanalitičarka Melanie Klein v spisu »Zavist in hvaležnost«: »Zavist je občutek jeze nad tem, da si druga oseba lasti nekaj, kar si sami želimo, in tisto uživa – vzgib zavisti je, da ji to poskušamo vzeti ali pokvariti. Vrhu tega zavist kaže le na subjektivno razmerje z eno osebo in sega nazaj do najzgodnejšega razmerja z materjo, ki je bilo izključujoče. Ljubosumje temelji na zavisti, a vključuje razmerje do najmanj dveh ljudi; zlasti se ukvarja z ljubeznijo, za katero subjekt čuti, da pripada njemu, a mu jo vzel tekmeec, oziroma grozi, da mu jo vzame. V vsakdanjem pojmovanju ljubosumja se moški ali ženska zaradi nekoga čuti prikrajšan ali prikrajšana za ljubljeno osebo.«⁹

Razliko med definicijo zavisti in ljubosumja lahko opazujemo tudi v slovenščini, saj »zavidati« pomeni »čutiti veliko nezadovoljstvo, da kdo ima, je deležen česa, kar si osebek želi«,¹⁰ medtem ko je »ljubosumen« nekdo, »ki čuti bojazen, da bo izgubil ljubezen, naklonjenost kake osebe«. ¹¹ V slovenščini ima tako kot v drugih modernih jezikih »sovražiti« posredno zvezo z zavistjo, saj pomeni »čutiti veliko nenaklonjenost, odpor do koga, navadno združen z željo škodovati mu«, ¹² vendar se želja po škodovanju pri zavisti in sovraštvu razlikuje tako po smotru kot tudi po obsegu, kar dokazuje tudi Plutarh v svojem spisu.

Hudobno oko (*evil eye*), simbol zavisti, ohranja svoj pomen tudi v 21. stoletju, čeprav o tem danes očitno neradi razpravljamo, zato lahko prevod Plutarhovega kratkega spisa umestimo v kontekst razprave o pregovorni slovenski zavisti,¹³ ki pa se bolj kaže v težnji po večji hiši, ki bi zasenčila sosedovo, kot v prizadevanju za vrlino in ustvarjalnost.¹⁴

in sorodnih izrazih glej Steinlein, 1941, *Φθόρος und verwandte Begriffe in der älteren griechischen Literatur*, doktorska disertacija, Erlangen.

⁹ Klein, 1997, »Zavist in hvaležnost«, 483, v: Klein, 1997, *Zavist in hvaležnost*, Ljubljana.

¹⁰ SSKJ, V, 1991, 810; izrazi: zavidati komu srečo, uspeh; id., 813: grize, razjeda, tare, žre jih zavist; bleđa, črna, zelena zavist; pokati, pozeleneti, razpočiti se od zavisti; zelen od zavisti. Besede za zavist so sestavljene iz različnih predpon in glagolov s pomenom 'videti, gledati'. Prvotno so pomenile nekako *'nenaklonjeno, postrani gledati'. Snoj, 2003, *Slovenski etimološki slovar*, 850.

¹¹ SSKJ, II, 1985, 625. Beseda je zložena iz ljub in sumen 'sumljiv', 'sumiti'. Prvotni pomen si lahko predstavljamo kot *'takšen, ki sumi ljubo', v ženskem spolu *'takšna, ki sumi ljubega'. Snoj, *op. cit.*, 361.

¹² SSKJ, IV, 1985, 823. Sovrag, sovražnik, sovraštvo: sestavljenska je prvotno pomenila *'kdor je skupaj s sovražnikom, sovražnikov prijatelj'. Snoj, *op. cit.*, 683. Tako Aristotel kot Plutarh sovraštvo opredeljujeta kot nasprotno prijateljstvu.

¹³ Med 43 državami na svetu, ki predstavljajo 70% svetovnega prebivalstva, smo Slovenci na 18. mestu glede materialistične usmerjenosti (v ospredju osebna materialna blaginja, ki se kaže v razkazovanju: velike hiše, hitri avtomobili itd.). Po deležu prebivalcev, ki si želijo imeti nekaj, kar jim drugi zavidajo, smo Slovenci med 43 državami na petem mestu. Besanz, Ingelhart, Moreno, 1996, *Human Values and beliefs: A Cross-Cultural Sourcebook. Findings from the World Value Survey*.

¹⁴ Prijava patentov pri Ameriškem patentnem uradu kot kazalec inovativnosti: leta 2001 je Slovenija na milijon prebivalcev prijavila 13,1 patenta, EU 80,1 patenta, Japonska 265,2 patenta in ZDA 322,5 patenta. <http://europa.eu.int/comm/eurostat/structuralindicators>. Schoeck, *op. cit.*, navaja zavist kot zelo pomembno oviro v razvoju.

Plutarh

O zavisti in sovraštvu

(1) O njej (t. j. zavisti) mislijo, da se sploh ne razlikuje od sovraštva, ampak da gre za isto stvar. Na splošno je sprijenost kot črta z mnogimi zankami, ki se giblje sem ter tja s strastmi, ki so nanjo pripete, ter jim omogoča, da oblikujejo mnoge zveze in zaplete druga z drugo; strasti¹⁵ druga drugo vnamejo tako kot bolezni.¹⁶ Srečnež tako žalosti tistega, ki sovraži, kot tudi tistega, ki zavida. Dobronamernost zaradi tega opredeljujemo kot nasprotje obojega,¹⁷ saj predstavlja nasprotje želji po dobrinah bližnjega;¹⁸ tudi sovraštvo in zavist sta takšna, saj težita k nasprotnemu od prijateljstva. Ker pa podobnosti nikakor ne pomenijo enakosti, kot tudi razlike ne pomenijo različnosti, si bomo prizadevali odgovoriti na vprašanje, tako da bomo preučili drugo (t. j. sovraštvo) in začeli pri izvoru obeh strasti.

(2) Sovraštvo izhaja iz predstave, da je osovražena oseba slaba na splošno ali v odnosu do bližnjega¹⁹ (ljudem je prirojeno, da sovražijo, ko mislijo, da se jim je zgodila krivica; zavračajo in gledajo s prezirom nepravičneže²⁰ ali hudobneže). Da ti zavidajo, je dovolj, da imajo vtis, da ti gre dobro.²¹ Zato se zdi, da je zavist brezmejna, saj jo tako kot razbolele oči²² moti vse blešččče, medtem ko je sovraštvo omejeno in vedno usmerjeno na točno določene osebe.

(3) Drugič, sovraštvo se lahko porodi celo do nerazumnih živali: nekateri ljudje sovražijo podlasice, hrošče, krastače in kače. Germanik²³ ni mogel prenesti zvoka petelina ali pogleda nanj; perzijski magi so ubijali miši,²⁴ in sicer ne zato, ker bi jih osebno sovražili, ampak ker so mislili, da jih je bog imel za odvratne; zaradi tega jih sovražijo skoraj vsi Arabci in Etiopci. Zavist pa nastane samo med dvema človekoma.

(4) Ni verjetno, da bi se med živalmi porodila medsebojna zavist,²⁵ saj se živali ne zavedajo sreče ali nesreče drugega niti jih ne zadeva slava ali sramota, stvari, ki

¹⁵ Aristotel zavist in sovraštvo opredeljuje kot strasti: *Nikomahova etika* 1105b 21–23.

¹⁶ Medsebojno povezane strasti povzročijo »okužbo« kot virus, ki okuži vse, ki so v medsebojnem stiku.

¹⁷ To je zavisti in sovraštva.

¹⁸ Aristotel, *Nikomahova etika* 1155b 31–32; 1158a 7–8; 1167a 8–9.

¹⁹ Aristotel, *Retorika* 1382a 4–7.

²⁰ Aristotel, *Retorika* 1378a 1–3.

²¹ Plutarh, *Moralia* 39E, *De recta ratione audiendi* (O poslušanju); Aristotel, *Nikomahova etika* 1103b 3–5; Cicero, *De oratore* (O govorniku) 210.

²² Gre za metaforično uporabo besede ὀφθαλμία, ki v tem primeru pomeni bolečino, ki jo povzroča zavist ob pogledu na srečo drugega.

²³ Olimpiodor, *In Plat. Phaedon Comm.* 156.26ss. Germanik, 15 pr. n. št.–19 n. št., je bil rimski cesar. Zaradi zgodnje smrti (domnevno zaradi zastrupitve) so ga primerjali z Aleksandrom Velikim, ki je umrl v enaki starosti.

²⁴ Plutarh, *Moralia* 369F, *De Iside et Osiride* (O Izidi in Ozirisu); 670D, *Quaestionum convivalium*.

najbolj razkačijo zavist.²⁶ Vendar se medsebojno sovražijo in so si nenaklonjeni²⁷ ter se brez premirja vojskujejo orli in kače,²⁸ vrane in sove,²⁹ sinice in liščki; pravijo, da se kri zadnjih dveh noče združiti,³⁰ ko sta živali ubiti, celo če jo zmešaš, se spet loči in teče v dveh ločenih potočkih. Očitno je, da močno sovraštvo levov do petelinov³¹ in slonov do svinj³² izhaja iz strahu; prirojeno jim je, da tisto, česar se bojijo, sovražijo.³³ Tudi v tem primeru se zdi, da se zavist razlikuje od sovraštva, kajti živalska narava prvo dopušča, drugega pa ne.

(5) Dalje, nikomur ne zavidajo po pravici³⁴ (nihče ne dela krivice, če ima srečo, zaradi česar mu potem zavidajo): mnoge pa po pravici sovražijo, zato jih tudi imenujemo »vredne sovraštva« ter grajamo tiste, ki se ne izogibajo takšnim osebam niti se jim ne gabijo ter jih ne zavračajo. Velik dokaz za to je, da nekateri sicer priznajo, da sovražijo precej ljudi, medtem ko nihče ne pravi, da komu zavida.³⁵

Sovraštvo do podlosti je zares hvale vredno;³⁶ ko so hvalili špartanskega kralja Harila, Likurgovega³⁷ nečaka, ki je bil blag in uglajen človek, je nekdo izmed njegovih koarhontov pripomnil: »Kako naj bi bil Haril dober človek, ko pa ni strog niti do malopridnežev?«³⁸ Pesnik je zelo natančen in obširen v opisu Terzitove telesne deformiranosti; sprijenost njegovega značaja je izrazil zelo jedrnato, v enem stavku:

»Mrzek najbolj je bil obema: Ahilu, za njim Odiseju.«³⁹

²⁵ Plutarh, *Moralia* 961D, *Terrestriane an aquatilia animalia sint callidora*. Sodobni raziskovalci so preučevali zavist pri živalih, predvsem pri opicah, za reference glej Schoeck, *op. cit.*, 116–120.

²⁶ Cicero, *De oratore* (O govorniku) 208.

²⁷ O prijateljstvu med živalmi: Aristotel, *Nikomahova etika* 1155a 18, *Evdemova etika* 1236b 6–10. 1238a 32.

²⁸ Aristotel, *Zgodovina živali* 609a 4.

²⁹ Aristotel, *Zgodovina živali* 609a 8, Elij, *Narava živali* 5.48.

³⁰ Aristotel, *Zgodovina živali* 610a 6–8, Elij, *Narava živali* 10.32, Plinij, *NH* 10.74.

³¹ Plutarh, *Moralia* 981e, *Terrestriane an aquatilia animalia sint callidora*; Lukrecij, 4.710–713, Plinij, *Naturalis historia* (Zgodovina narave) 19.

³² Plutarh, *Moralia* 981e, *Terrestriane an aquatilia animalia sint callidora* (Katere živali so modrejše: zemeljske ali vodne); Seneka, *De ira* (O jezi) 2.11, Plinij, *Naturalis historia* (Zgodovina narave) 9, Elij, *De natura animalium* (O živalski naravi) 1.38, 8.28, 16.36.

³³ Stobaj, *Antologija* 4.7.20.

³⁴ Platon, *Fileb* 49d1; Aristotel, *Evdemova etika* 1234a 30.

³⁵ Foster, »The Anatomy of Envy«, *Current Anthropology*, 1972, 13, 2, 165–202, pravi, da je zavist nemogoče priznati, ker s tem oseba ne prizna zgolj zavisti, ampak tudi, da je inferiorna do osebe, ki ji zavida. Podobno tudi Schoeck, *op. cit.*, 25.

³⁶ Plutarh, *Moralia* 451d–e, *De virtute morali* (O etičnih vrlinah); Aristotel, *De virtutibus et vitiis* (O vrlinah in slabostih) 1250b 23ss.

³⁷ Likurg je bil legendarni špartanski zakonodajalec, Herodot I. 65–66.

³⁸ Plutarh, *Moralia* 55e, 218b, 452d, *Likurg*, 42 d.

³⁹ Homer, *Iliada* 2.220 (prev. A. Sovrè); citira tudi v *Moralia* 30a, *Quomodo adolescens poetas audire debeat*. Za Grke je bila telesna lepota povezana z idejo o vrlinah, zato so predvsem aristokrati veljali za καλοὶ καγαθοί, »lepe in plemenite«, medtem ko bili so grdi povezani z idejo izprijenosti.

Gre za izredno nizkotnost, če te sovraži najboljši izmed mož.

Vendar ljudje zanikajo, da zavidajo; in če pokažejo, da zavidajo, si izmislijo nešteto izgovorov in pravijo, da so jezni na osebo ali se je bojijo ali jo sovražijo, zavist prikrivajo in utajujejo z imeni drugih strasti, med katerimi samo duševne bolezni ne morejo omeniti.⁴⁰

(6) Tako kot rastline se morajo te strasti hraniti in rasti s tistim, kar jih rodi,⁴¹ kajti nenehno se stopnjujejo zaradi različnih stvari. Medtem ko sovražimo tistega, ki napreduje v sprijenosti, pa bolj zavidajo takrat, ko se zdi, da zavidani napreduje v vrlini.⁴² Zaradi tega Temistokles,⁴³ ko je bil še mladenič, po lastnih besedah ni počel ničesar omembe vrednega, zato mu še niso zavidali.⁴⁴ Tako kot se hrošči zaredijo v žitu, ko je zrelo za žetev, in v vrtnicah, ko so polnem razcvetu, tako se zavist najbolj prilepi na značaje in osebe, ki so dobre ter napredujejo v vrlini in slavi. Nasprotno pa odvratne podlosti okrepijo sovraštvo.

Tiste, ki so izrekli krive obtožbe proti Sokratu⁴⁵ in za katere so mislili, da so dosegli mejo nizkotnosti, so njihovi rojaki tako sovražili in zavračali, da jim niso hoteli posoditi niti luči, da bi prižgali ogenj, odgovarjati na njihova vprašanja ali se okopati v isti vodi, ampak so rekli služabnikom, naj jo izlijejo, kot da je onesnažena,⁴⁶ dokler se niso obesili,⁴⁷ saj niso mogli prenašati sovraštva.

Največja in bleščeča sreča pogosto pogasi zavist.⁴⁸ Zelo malo je verjetno, da je kdo zavidal Aleksandru⁴⁹ ali Kiru,⁵⁰ ko sta zavladata in postala gospodarja sveta. Podobno kot sonce, ko stoji neposredno nad človekovo glavo in zliva svojo svetlobo, senco

⁴⁰ Basil, *De invidia* (O zavisti) 92 A.

⁴¹ Aristotel, *Nikomahova etika* 1104a 27ss.

⁴² V 537a je bogastvo tisto, ki spodbuja zavist. Vrlina je po Plutarhovem mnenju največje bogastvo. Plutarh se distancira od zavisti, saj pravi »sovražimo«, v primeru zavisti pa »zavidajo«.

⁴³ Temistokles je bil atenski strateg in politik (524–459 pr. n. št.), poveljnik flote pri Salamini. Kasneje so ga izgnali iz Aten. Umrli je v Magneziji, kjer je bil gost perzijskega kralja Atakserksa.

⁴⁴ Hipaz, *Frag.* 6. Zaradi svojih uspehov je bil Temistokles deležen tako imenovanega »zlega očesa«, zavisti, zato so ga rojaki izgnali. V večini kultur obstaja koncept strahu pred uspehom, pred »zlim očesom«, Schoeck, *op. cit.*, 94–96, Foster, *op. cit.*; Klein, 1997, »Žalovanje v povezavi z manično-depresivnimi stanji«, v: Klein, *op. cit.*, 229: »Nekateri ljudje čutijo dolžnost, da ostanejo neuspešni, ker uspeh zanje pomeni, da bodo morali koga ponižati ali celo poškodovati, zlasti starše, brate in sestre.«

⁴⁵ O procesu proti Sokratu, ki ga je po Platonovem mnenju spodbudila predvsem zavist, glej Platonovo *Apologijo*, ki jo je v slovenščino prevedel Anton Sovrè. Zavist kot vzrok navaja v 18d 2, 28a 8, 33a 8, 37d 2. Poleg zavisti kot vzrok za Sokratovo obsodbo na smrt navaja tudi obrekovanje, $\delta\tau\alpha\beta\omicron\lambda\eta$: 18d 2, 19a 1, 19b 1, 20c 5, 20d 4, 20e 3, 21b 2, 23a 4, 24a3, 7–8, 37b 2.

⁴⁶ Gre za miasmo, obredno onesnaženje.

⁴⁷ V antičnih virih se pojavljajo nasprotujoče si različice zgodbe o usodi Anita in Meleta: Diogen Laertski 2.43, 6.9–10; Diodor, 14.37.7; Temistij, *Or.* 239c. Plutarhova zgodba je ilustracija Aristotela, *Nikomahova etika* 1166b 11–13.

⁴⁸ Aristotel, *Retorika* 1388a 11ss.

⁴⁹ Aleksander Veliki, sin Filipa Makedonskega (356–323 pr. n. št.), je bil osvojil enega največjih imperijev v zgodovini, ki je segal do Indije, ter grško kulturo globaliziral, zato velja za proto-globalista.

bodisi izbriše ali naredi zelo majhno,⁵¹ se tudi zaradi sreče, ko doseže veliko višino in stoji visoko nad zavistjo, zavist zmanjša in umakne, saj jo je premagal blišč slave. Sovraštvo pa se ne zmanjša zaradi vzvišenosti in premoči sovražnikov. Aleksander gotovo ni imel nikogar, ki mu je zavidal,⁵² vendar mnoge, ki so ga sovražili, in ti so bili tisti, ki so spletkarili proti njemu ter ga na koncu umorili.

Podobno je tudi z nesrečami: ustavijo zavist, ne pa tudi sovraštva, kajti ljudje sovražijo tudi svoje najbolj ponižne sovražnike,⁵³ medtem ko nihče ne zavidava nesrečniku. Resnična je pripomba sodobnega sofistika,⁵⁴ da zavistneži najbolj uživajo v pomilovanju.⁵⁵ Tudi v tem primeru obstaja velika razlika med obema strastema, kajti narava sovraštva se ne spremeni v odnosu do srečnega ali nesrečnega človeka, medtem ko zavist ni več možna, če sta bodisi sreča ali nesreča na višku.⁵⁶

(7) Ponovno – ali ravno na tak način –, si bomo ogledali isti princip z negativnega vidika. Ljudje se odpovedo sovražnosti in sovraštvu,⁵⁷ ko so prepričani, da se jim ne godi nobena krivica, ali če spremenijo mnenje, da so tisti, ki so jih sovražili kot slabe, dobri, ali tretjič, če so od njih imeli kakšno korist, kajti »zadnja usluga«, kot pravi Tukidid, »čeprav majhna, če je posredovana ob pravem trenutku, izbriše tudi večje krivice«.⁵⁸ Prva izmed možnosti ne izbriše zavisti, kajti možje zavidajo, čeprav so od začetka prepričani, da se jim ni zgodila krivica.⁵⁹ Ostali dve jo še bolj poslabšata, kajti zavistneži še bolj zavistno gledajo na tiste, ki uživajo sloves zaradi dobrote, kajti čutijo, da posedujejo največji blagoslov, vrlino. In četudi prejmejo kakšno korist od srečneža, trpijo⁶⁰ in mu zavidajo tako namen kot moč.⁶¹ Nameni izhajajo iz njihove vrline, moč

Aleksander je umrl zelo mlad in v čudnih okoliščinah – domnevno je bil umorjen, kar je še bolj prispevalo k mitu o njem.

⁵⁰ Kir je bil vladar Perzije, 559–529 pr. n. št.

⁵¹ Zavist je kot senca slave, Stobaj, *Antologija* 3.38.35.

⁵² Plutarhov argument v primeru velike slave, ki naj bi ukinila zavist, ni prepričljiv, saj lahko domnevamo, da so Aleksandra sovražili iz zavisti in ga zato umorili.

⁵³ Aristotel, *Retorika* 1382a 14.

⁵⁴ Filologi za zdaj niso ugotovili identitete omenjenega.

⁵⁵ Zato Platon, *Fajdros*, 253b, pravi, da je bolje, da ti zavidajo, kot da te pomilujejo.

⁵⁶ Aristotel, *Retorika* 1388a 11sl. Sreča ali nesreča sovražnika ne vpliva na spremembo čustev, t. j. oseba je še naprej osovražena, medtem ko beda ali izjemna sreča povsem ukine zavist.

⁵⁷ Gre za razliko med $\xi\chi\theta\rho\alpha$, sovražnostjo, in $\mu\tilde{\iota}\sigma\sigma\epsilon$, sovraštvom. Prva beseda je povezana predvsem z idejo sovražnika kot nasprotnika prijatelja, medtem ko je druga splošnejša in ne zaznamuje nujno sovraštva do osebe, ampak lahko tudi do abstraktnega, kot so na primer slabosti.

⁵⁸ Tukidid 1.42.3.

⁵⁹ Aristotel, *Retorika* 1386b 20–25, Cicero, *Tusculanae Disputationes* 4.8.

⁶⁰ Basil, *De invidia* (O zavisti) 93c.

⁶¹ Zavistneža nikoli ne moreš pomiriti z darili, saj ga s tem še bolj razkačiš. Schoeck, *op. cit.*, 30–31. Klein, 1997, »Zavist in hvaležnost«, v: Klein, *op. cit.*, 512: »Zavistnež vse to čuti kot nekaj, česar ne more nikoli dobiti, ker ni nikoli zadovoljen, kar še krepi njegovo zavist.«

iz njihove sreče, oboje pa je blagoslov. Zaradi tega se zavist zelo razlikuje od sovraštva, kajti kar olajša eno, žalosti in zagreni drugo.⁶²

(8) Oglejmo si še namene obeh strasti in vsako posamezno preučimo. Nameni tistega, ki sovraži, so, da bi škodoval⁶³ (gre za nagnjenje in namen,⁶⁴ ki čaka na priložnost, da škoduje), slednje pa je pri zavisti odsotno. Mnogi zavistneži ne bi hoteli, da bi njihovi zaupniki in domači bili uničeni⁶⁵ ali da bi utrpeli nesrečo, čeprav trpijo zaradi njihove sreče; medtem ko poskušajo okrniti njihovo slavo in veličastnost, če le imajo priložnost, pa jim ne bi povzročili nepopravljive škode, ampak se kot pri hiši, ki se dviguje visoko nad njihovo, zadovoljijo s tem, da podrejo le tisti del, ki njihovo hišo postavlja v senco.⁶⁶

Prevedla Maja Sunčič

⁶² Z vrlinami in z darili je lahko pridobiti sovražnika, da postane prijatelj, medtem ko zavistnež nikoli ne more postati ne prijatelj ne zaveznik.

⁶³ Plutarh, *Moralia, De sapienda ex inimicis utilitate* (Kako imeti korist od sovražnikov) 87b; Aristotel, *Retorika* 1382a 8, Diogen Laertski 7.113.

⁶⁴ Aristotel podobno govori tudi o »namenu« v prijateljstvu ter pravi, da ta namen izhaja iz navade, *Nikomahova etika* 1157b 29–31; *Evdemova etika* 1237a 33ss.

⁶⁵ Aristotel, *Retorika* 1382a 15.

⁶⁶ Ksenofont, *Spomini na Sokrata* 3.9.8, in Hrizipova definicija zavisti, *Moralia, De stoicorum repugnantiis*, 1046B–C. Gre za še eno upravičevanje zavistnežev, da si prizadevajo za egalitarizem, kjer so vse hiše enako velike in visoke, zaradi česar naj bi zavist izginila. Komunistični in socialistični sistemi 20. stoletja dokazujejo, da zavistnež vedno najde razlog za zavist, kajti popolna enakost je možna le v utopiji, glej Schoeck, *op. cit.*